

Излазак из 'шутње' могућ је искључиво артикулираним говором!

Златко Крамарић, дугогодишњи осјечки градоначелник, и то из оних најтежих, „ратних“ дана, добитник мировне награде „Averell Harriman“ (1997), политичар и интелектуалац више деценија константно присутан на овдашњој

сцени

(шта год то имало да значи), објавио је збирку својих колумни

Недовршена демократија

, иницијално писаних за

24 сата

и

Славонски дом

. Чињеница да је у питању наредни хрватски амбасадор у Србији, ове његове огледе и реминисценције о политичким и свим осталим странама хрватске свакодневнице, свим (нус)појавама једног типично балканског процеса демократизације и транзиције, које су колико год политичка анализа, толико можда још и више менталитетска студија; нужно ставља у фокус пажње домаћег читаоца. Иако је колумна као форма традиционално презрена од стране тобож „озбиљних“, академских индивидуа, ова књига нас убедљиво подсећа да нема Великих и Малих тема, већ само добре или лоше, храбре или конформистичке, проицљиве или баналне обраде и анализе истих. Наслов више него јасно реферира на чувену књигу Адама Улама, али исто тако открива неке типичне, готово архетипске

словенске

недостатке, који се очигледно разазнају као узрок големе већине наших, како традиционалних тако и модерних проблема. „И руски писац Тургењев о Славенима је писао као о „недовршеним“ људима, људима који нису у стању да се до краја реализурају, људима који чим наиђу на прве тешкоће радо одустају, дижу руке од свега, патолошки се боје неизвјесности, исказују висок ступањ неповјерења спрам непознатог и туђег, а страх од елементарног реда и организираности рјешавају површношћу, немуштим импровизацијама, депресивношћу, полтронством... Иако су ове нимало позитивне објекције о карактеру славенске душе писане у далеком 19. стољећу, у међувремену се ништа битно није промијенило. „Недовршеност“ и даље остаје наша судбина!“ (стр. 180) Управо су ове примедбе и констатације сам сукус књиге, уз заиста импресивну разноврсност појавних – и углавном невеселих – епифеномена једног постратног, транзиционог и (дивљег?) капиталистичког лутања, након трагичне и кржаве деценије која му је претходила.

Стрпљиви, минуциозни хроничар и посматрач особених „знакова времена“, истински либерал, по свом дубоком интелектуалном, па и моралном хабитусу, Крамарић исписује неке доиста вредне редове (попут текста: „Цитат у политици“), али пре свега излаже

беспштедној критици сву ону провинцијалну беду домаћих политичара или интелектуалне заједнице, готово срамотно незнање и недостатак било какве жеље за сопственим образовањем који су једини прави предуслови за успешно обављање одговорних дужности. Попут *hard-talk* интервјуа у новинарству, многе ствари овде остају само назначене, и стога нужно недоречене, па је истинска штета што се мисао у неким колумнама није могла до краја развити. Крамарић се не устеже да, када год је то потребно, у функцији текста искаже своју очигледну ерудицију, па ћемо тако уживати у блиц-освртима на Груча Маркса, Данила Киша, Пикаса или Карла Попера, али то у сваком тренутку чини ненаметљиво, без парадирања, у циљу нужне дидактичке поуке јавности којој се обраћа. Мора се нагласити и местимична истинска духовитост и оригиналност у насловљавању колумни, где ће бројне алузије и(ли) парафразе додатно потцртати основну мисао-водиљу текста. Образованији читалац ће ту лако препознати утицаје Еразма, Карла Маркса, Декарта, Ничеа, Фојербаха, Буњуела или Душана Ковачевића, између осталих. Стара филозофска дилема о потреби директног ангажмана (европског) интелектуалца у свакодневном политичком животу, једна је од најчешћих тема *Недовршене демократије*. Његова недвосмислена посвећеност конкретном спровођењу властитих теоријских или идеолошких ставова истовремено представља и снажну конфронтацију са инертношћу, конформизмом, па и очигледним кукавичлуком већине својих колега. „Наше институције, а посебице академске, воле чути да им моћници 'јамче' аутономију, а онда ту 'аутономију' плаћају шутњом. Нема те ствари на овоме свијету која их може натјерати на јасно и недвосмислено читавање. 'Имати став' уопће није њихов програм. Умјесто експресије наши 'интелектуалци' бирају повлачење, умјесто ангажмана они своју срећу виде у бјежању од стварности, умјесто активизма они преферирају пасивну резигнираност. Бит ће да је случај 'Драгутин Тадијановић' права метафора нашег просјечног интелектуалца: могуће је живјети и сто година и успјети да се ни спрам једне релевантне политичке, друштвене чињенице ни на који начин ни у којем времену јавно не реферирате. То уистину треба моћи!“ (стр. 52)

Према колегама је, нажалост (углавном) с правом, нарочито немилосрдан. Ригидан и ретроградан поглед на свет, који одавно не кореспондира нити с једним савременим и битним животним и друштвеним питањем, ускогруда затвореност унутар зидина давно закључаних и(ли) превазиђених идеја, срамотна склоност и свакидашња спремност к удовољавању жеља и тренутних хирова актуелних (политичких) моћника, одсуство било какве истинске моралне позиције, о само-критици да и не говоримо, честа промена темељних веровања и убеђења, једна *савршено принципијелна недоследност* негдашњи х марксиста, социјалиста и убеђених Југословена, доскорашњих горљивих националиста и домољуба

до последње капи туђе крви

, а тренутних загрижених верника у неолиберални поредак и неприкосновеност *светог тржишта*

; само су неке од бројних скица за портрет бешчашћа већинског дела нашег академског света. Зато није за чуђење што ће у једном тренутку, уместо одавно бесмислених, а до у лошу бесконачност бескрајних наклапања/понављања о „националним величинама“,

попут Крлеже или Шеное, отворено признати да би био далеко срећнији уколико би студенти књижевности писали есеје о било чему друштвено релевантном, па макар и о популарној ТВ серији „Пријатељи“. Иронија ће бити јача ако се сетимо да дотични свој став изриче у својству професора књижевности. Темељно, с позиције врсног познаваоца, демаскира катастрофално непознавање једног од митских ослонаца/комплекса новијег хрватског идентитета, наиме онај о ултимативном средњоевропском карактеру, наводећи неке од релевантних аутора, које они који их олако потезу у својим јаловим расправама или минорним политикантским обрачунама сасвим вероватно нису читали; од Кундере, Конрада, Киша и Јанчара, преко Milosza, Хавела, Крлеже, Schulza и Формана, па све до Храбала, Махлера, Schnitzlera и Климта.

Крамарић, мора се признати доследно, стоји на чврстој удаљености од оба тоталитарна мита која су људима на овим просторима бар последњих пола века немилосрдно кројила животе, и на тој специфичној, а нимало захвалној, позицији *еквидистанце* остаће прилично усамљен. У друштву у којем је тешко једну од те две идеологије критиковати икако другачије осим с позиције оне друге, сасвим дисонантно, па и готово јеретички, зазвучаће тврдња да су „југоболшевици“ деведесетих година заменили „цроатоболшевици“! Аутор свесно настоји да одржи дистанцу према плимним налетима национал/шовинизма или колективистичке, масовне носталгичарске представе о југо-социјализму. Тако не пропушта да примети како многи који данас о оном добу, које је једном заувек нестало падом берлинског зида, говоре као о „златном времену“ нису ништа желели да знају, нити их је то уопште и занимало, о судбинама појединаца који су – већином, истина, с позиција десног, ретроградног национализма, али су неки били вођени и истинским жељама за већим људским правима и слободама – у том суштински недемократском режиму страдали; нити је та евидентна чињеница недемократичности у њима произвођила ишта друго до савршене равнодушности. Тиме су, гласи неисказана ауторова мисао, дефинитивно изгубили морално право да осуђују далеко горе ствари које су се потом догађале. За оне који би могли погрешно помислити како Крамарић упорном критиком сада већ масовних, а у приличној мери инфантилношћу узрокованих, *ретро*

соц-носталгичарских тенденција жели да амнестира потоња „десна“ скретања, стиже више него експлицитно објашњење: „Склони смо да властито Зло потцијенимо. Увијек нам се чини да је 'туђе' Зло веће и опасније од нашега. И док се страшно залажемо за проучавање (читај: осуду) 'туђег' Зла, у своме видимо тек нес(п)ретну реакцију на 'туђе' Зло! Властито Зло најрадије бисмо заборавили, а у некој 'тихој' рекапитулацији повијести смјестили бисмо га у 'бијеле' мрље, лоше тренутке недостојне било какве политичке и ине позорности.“ (стр. 156)

Класична либерална идеја о освајању слободе, његово је основно политичко начело. Урођени презир и јасна дистанца наспрам сваке „одлучности“ и „недвосмислености“ – које необично ефикасно нападају и гуше слабашне и ограничене просторе слободе – воде га к подручју ироније, која се по речима Томаса Мана „поиграва међу

супротностима и не жури посебно заузети страну и оклијева одлучити“. То је родно место либералног хуманизма, где је, како каже Алеида Асман, дефинитивно прогнано мушко херојство својим (не)неделима која нас обавезују ка горе поменути одлучностима и недвосмисленостима, које су, не само у протеклом веку и не само на нашим трагичним просторима, за собом махом остављале поља смрти и редовно одсуство макар накнадне спасоносне катарзе, након махнитих, крвавих пировања Госпођице Историје. Због тога ћемо лакше разумети невероватну *репетитивну* способност трансформације *унутар* корпуса оног недвосмисленог и одлучног „мушког херојства“, пре него могућност искорака из тог злог, зачараног круга: „Тешко је не примијетити изнимну осебујност и непоновљиву лакоћу постојања велике већине протагониста нашег јавног живота. Само у нас могуће је сусрести задрте интернационалисте који су у међувремену постали још задртији националисти. Једино у нас борбени атеисти постају искрени религиозни мрачњаци, који сада у сваком 'српу и чекићу' виде горући криж. Додуше, не ради се ни о каквој духовној метаморфози, дубоко промишљеном и болном чину, већ о једноставној спознаји да сада владају неки други обичаји и да се, у међувремену, политичка мода нешто промијенила“ (стр. 214). Иако на овом месту не треба потценити ни свеprisутни нагон за опстанком, па ће због тога конвертитство, (пре)слободно схваћени прагматизам и посвемашњи аморални опортунизам, постати готово неписаном праксом наших политичких „елита“. А све то у једном друштву које не осећа насушну потребу за истинским дијалогом, које ће на бројне и објективно постојеће изазове времена углавном реаговати фамозном „хрватском шутњом“ и где ће се, насупрот свакој разложној и аргументованој дискусији, радије посегнути за бруталним етикетирањем, по правилу *ад хоминем* провенијенције.

Савршених и непристрасних моралних арбитара нема, па ће тако неопажено, или чак подржавано, у идеалном друштву пролазити незамисливе ствари: „Стаљинисти ће се преко ноћи трансформирати у демократе, ксенофобични типови држат ће нам лекције из толеранције, изолационисти ће глумити козмополите, мизантропи ће се натјецати у исказивању љубави према другима. А медији ће све то пратити и аплаудирати провали накнадне мудрости“ (стр. 42). Стога, у мисаоно оскудном и од сваког смисла темељно очишћеном дискурсу домаћих политичара суверено доминира *жаргон аутентичности* где читаве бујице испразних фразе не прати било каква сувисла мисао или идеја. Очајнички покушавајући да превазиђе постојећу *монистичку*

стварност, било да се она манифестује у својим апсолутним и тоталитарним „левим“ или „десним“ страховладама, било да се њих две боре за доминантну позицију у сада наизглед „демократском“ политичком поретку, Крамарић настоји да умакне застрашујућој, пре свега медијској, манипулацији у производњи једне суштинске симплификације и „бинаризације“ политичког, али и сваког другог живота!

Оптерећеност вечитим перпетуирањем давних *изгубљених битака*,

како би то рекао Милован Ћилас, у знатној мери односи превагу над визијом развоја једног конкретног, будућег, демократског и стабилног поретка. „Но, у нас само оно што је

'рубно', искључиво представља вијест. Све оно што се налази 'између' лијевих и десних скретања, што претендира бити 'нормално' трајно је искључено и као такво нема право приступа јавности. Тако је плуралитет у нас редуциран на најједноставнију бинарну опозицију, која ни на који начин не може јамчити било какве позитивне помаке у нашем друштву. Приступ проблемима и даље је селективан, импрегниран супротстављеним идеологијама, који осим мржње и битака за 'бољу прошлост' не нуде ништа друго“ (стр. 71). Подједнака удаљеност од две супростављене – а у много чему сличне или готово истоветне, а свакако вазда за партнерски договор расположене – антагонистичке стране, нужно ће у политичкој пракси на себе привући неразумевање, или чак отворену нетрпељивост сваке од њих. Верујемо да на овом месту није потребно подробније анализирати изузетну, готово непријатну сличност са ситуацијом у Србији, и по овом питању. Једну монистичку парадигму, која сама по себи не може бити другачија него упрошћена, не треба мењати другом, већ дотични

МОНИСТИЧКИ

начин размишљања као такав!

Нема сумње да је то лакше рећи него остварити, али то се нипошто не може постићи вечитим балансирањем на танкој жици насиља или „шутње“, већ искључиво јасно формулисаним и артикулисаним политичким говором! Златко Крамарих је, као један од ретких хуманистичких интелектуалаца на овим просторима, перманентно ангажованих у свакодневном политичком животу, свакако један од позванијих да о томе говори. Своја теоријска (либерална) уверења био је у прилици да у најтежим околностима (одбрани у пракси, па тако чињеницу свог храброг држања у ратним условима слободно може да опетовано нагласи својим инфериорним политичким опонентима: „У исто то несретно вријеме ја сам успио показати како је домовину могуће бранити и неким другим вриједностима: политичким дијалогом, инзистирањем да се права и обавезе морају односити на све грађане једнако, сталним понављањем да су функционирање правне државе и владавина права (не чините нешто тијekom рата чега ћете се послије стидјети) темељне претпоставке свих демократских друштвених односа, да институције сустава у свом дјеловању морају бити неовисне о страначким односима, а да 'бити толерантан' није ништа ино неголи нормалан и уобичајени начин комуникације међу људима“ (стр. 108/9). Сам чин несмиљене критике политичке праксе, иако ни себе и учинке сопствене политике никако не може нити жели пренебрегнути, представља један уистину храбар, мада не и сасвим морално непроблематичан став. Вечито питање о могућности задржавања идеалне, објективне позиције *неутралног посматрача* тренутком укључивања у директни, отворени политички живот, остаће и овом приликом отворено.

Јавно признање сопствених великих политичких грешака и делање у правцу њиховог превазилажења (случај с распадом хрватских либерала на две странке 1997, где је себе препознао као једног од главних актера, те њихово скорашње поновно уједињавање) представља хвале вредан чин, али он на изборима од стране грађана није на тај начин перципиран, ни у складу с тим верификован. Истрајан у тражењу најбољих решења за

заједницу, с ону страну (ситно)сопствене користи и афирмације, својим вишедеценијским интелектуалним радом чврсто стоји удаљен од позиција незаинтересованог пасивног посматрача (који и поред таквог избора не може бити ослобођен одговорности за своју судбину: и одсуство артикулације става, односно његове последичне акције, још увек је некакав став!), а посебно од циничног, утилитарног, аморалног, јуродивог и(ли) макијавелистичког политикантског (полу)света какав – и даље – у таласима запљускује ове просторе. Предмети његових анализа подједнако су локалног, националног и универзалног, као и теоријског карактера. Нити једна тема није довољно мала нити безначајна уколико може да има реперкусије на шире друштво, па ће аутор с подједнаком пажњом разматрати питања локалних комуналних проблема и теоријске дилеме нове левице у књизи *Крај утопије* Р. Јасобуја. Замерка може бити то што често не спомиње имена и догађаје које коментарише, као да подразумева да је читалац с њима већ упознат, што местимично може отежати ваљано акцептирање дела, повремено се неке ствари непотребно понављају, знају му се омаћи нека „општа места“, а утисак је и да би избегавањем или нешто ређом употребом тешко разумљивог, у-себе-затвореног, интелектуалног дискурса/апарата додатно продубио оштрицу поруке/поенте коју жели послати широј публици.

Недовршена демократија

сигурно није његова најамбициознија, нити најбоље написана књига, то јој уосталом није ни био циљ, али јесте, утолико више, драгоцен доказ једног перманентног *ненаметљиво драгоценог присуства*

и неуморних напора у потрази за најбољим решењима слободног живота сваког грађанина и појединца. Није нам познато да ли аутор слуша

Партибрејкерсе

, али у истрајном труду ширења никада одвећ популарне, а свакако сасвим непопулистичке поруке: „Слобода или ништа!“, они се несумњиво налазе на истом задатку Промовисања Идеје другачијим средствима.